

# ROKODELSTVO IN OBRT V "STARIH ČASIH"

Zgodovina obrti je neločljivo povezana s človeško kulturo in civilizacijo. Predstavlja nosilni sestavni del kulturnega in civilizacijskega razcveta človeštva na zemlji in jo lahko brez pretiravanja označimo kot enega najobsežnejših področij človeške dejavnosti v boju za obstoj. Najbolj jasno se to pokaže, ko vidimo, da večina ljudstev pred nami in veliko ljudstev našega planeta vse do današnjih dni niso presegla obrtnih osnov in mej svojega gospodarsko tehničnega obstoja.

Muzeji sveta so polni obrtniških stvaritev najrazličnejših kultur. Ne glede na to, ali gre za stvaritve iz kamna oziroma kovin, gre tako danes kot tudi v preteklosti za znanje obrtniških mojstrskih ustvarjalcev. Vzemimo za primer mojstra mizarja, ki je izdelal kolišča starih kultur, gradil ladje Grkov, Rimljanov in Vikingov, izdeloval pohištvo tako za enostavnega kmeta kot rokokojsko pohištvo za Versajski dvorec - in danes oblikuje ter z vrhunskim, mojstrskim znanjem in razumevanjem opremlja kabine luksuznih ladij in pohištvo za petičneže.

Rokodelstvo se je v naših krajih razvijalo že pod vplivom grško-rimske civilizacije, še najbolj pa je napredovalo pod rimsko vladavino. V rimski provinci Norik, ki je obsegala današnje dežele Slovenije in Avstrije, se je razvijalo predvsem rudarstvo in topilničarstvo, z njim pa seveda tudi nastajajoče obrti.

Po velikem preseljevanju narodov se je težišče življa prevesilo na podeželje, kjer so se ljudje ukvarjali z domačim rokodelstvom, z nastajanjem gradov pa se je začela razvijati prigrajska obrt.

Zgodovinski viri poročajo, da so se v današnji slovenski prostor v zgodnjem srednjem veku priselili številni obrtniki iz nemških krajev. Že cesar Karel Veliki je ukazal, da mora vsak velikaš, ki se naseli v naših krajih, pripeljati s seboj najmanj trideset obrtnikov. To so pozneje posnemali vsi nemški škofje, grofi in ostalo plemstvo, ki se je naseljevalo v naših krajih. Brižinski škofje, ki so imeli svoja velika posestva na Gorenjskem, v Poljanski in Selški dolini, so privedli s seboj mnogo svojih rojakov - obrtnikov. V središču velikega brižinskega gospostva je nastalo mesto Škofja Loka, katerega prebivalci so se ukvarjali predvsem z obrtjo. Domača obrt je bila prvotno omejena zgolj na

kmete. Z njo so se ukvarjali, kadar jih nista zaposlovala živinoreja in poljedelstvo.

Okrog gradov in cerkva so nastajala sejemska središča. Mesta in trgi so pridobili izključno pravico za opravljanje obrti, obrtniki pa so postajali poseben stan z velikimi svoboščinami in pravicami. Od 12. do 15. stoletja na Slovenskem nastalo okrog 70 trgov in 27 mest, v njih pa so obrtniki skupaj s trgovci predstavljali vse številčnejši vmesni sloj takratne fevdalne družbe in pomemben dejavnik pri razvoju mest in denarnega gospodarstva.

## Cehi

Obrtniki so se začeli med seboj povezovati v cehe, da bi se lažje borili proti konkurenci "neupravičenih" šušmarjev in kmetov ter za zaščito interesov svoje stroke, za svoje privilegije in njihovo ohranitev. Obrtna - cehovska pravila (uporablja se tudi: »cehovski zakoni«) so nastala že v 12. stoletju. Cehovska pravila, ki so imela temeljni namen zaščititi posamezni ceh (čevljski, krojaški, mizarški, pekovski...), so bila zapisana v cehovskem registru ali cehovskem pismu in so v razcvetu cehev v 14. in 15. stoletju vsebovala tri osnovne zahteve: dokazilo o strokovni usposobljenosti mojstra, varovanje skupnih interesov članov ceha in preprečevanje konkurence med mojstri s pomočjo strogih pravil o kvaliteti, številu in prodajni ceni izdelkov.

Načelo strogega dokazila o usposobljenosti pomeni nekakšen zametek prvih mojstrskih izpitov, saj je bil tisti, ki je želel postati član ceha ter s tem pridobiti pravico do opravljanja obrtne dejavnosti, dolžan dokazati svojo usposobljenost pred posebno cehovsko komisijo. O tem, koliko kandidatov bo dopustil dokazovati



Pečatnika čevljskega in kovaškega ceha v Škofji Loki



Banderna zvezda z Marijinim monogramom (Muzej Škofja Loka)



Vrč lončarskega ceha (Muzej Škofja Loka)



Mojstrsko spričevalo iz leta 1755

Skrinjica lončarskega ceha, ustanovljenega leta 1511 (Muzej Škofja Loka)



usposobljenost (opravljati »mojstrski izpit«) je odločal ceh.

Veliko cehov je pri nas v 14. in 15. stoletju nastalo iz rokodelskih cerkvenih bratovščin, ki so svoje verske in dobrodelne naloge razširile še na delovanje za gospodarske in strokovne interese svojih pripadnikov. Prvi znani ceh na Slovenskem je bil leta 1347 nastali krojaški ceh v Beljaku, sledili pa so prvi cehi v Ljubljani, Kranju, Gorici, Škofji Loki, Mariboru in drugje. Prve znane cehe so ustanovili krojači, krznarji, čevljarji in kovači. Velik razmah cehov v slovenskih deželah pa je sledil v obdobju od 15. do 18. stoletja, saj je bilo na primer v Ljubljani v prvi polovici 18. stoletja 33, v Celju pa 12 cehov. Cehe so poleg rokodelcev imeli tudi gostilničarji, trgovci, prevozniki-furmani, kočijaži in brodarji.

Spoštovanje pravil, stroga disciplina, avtonomnost - vse to in mnogo drugega je krasilo cehe, ki so bili tudi premožni, njihovo delovanje pa ni bilo samo strokovno, ampak so delovali tudi na moralnem in vzgojnem področju, v njih pa so se porajali tudi prvi zametki organiziranega socialnega skrbstva obrtnikov.

Že ob koncu 16. stoletja se je položaj mestnih obrtnikov zaradi davkov, vojn, majhne kupne moči domačega prebivalstva in vse hujše konkurence na podeželju začel slabšati. Konkurenco so predstavljali tudi obrtniki, ki so najprej delali za dvor in okolico, sčasoma pa so začeli

Prapor kovaškega ceha, ustanovljenega leta 1475 (Muzej Škofja Loka)



delati tudi za druge stranke in so bili pod zaščito plemstva. Ob teh pa je bilo tudi vse več obrtnikov, ki niso bili vključeni v cehe in se je zaanje uveljavilo ime "šteri" oziroma šušmarji.

Ko so se v času merkantilizma ustvarile možnosti za trgovanje na bistveno večjih trgih in ko se je kasneje začel pohod naravoslovja in revolucionarnih tehničnih iznajdb, so bili ustvarjeni pogoji za industrializacijo. Njen pohod je stopnjeval konkurenco, zato je bilo treba cehovsko zaprtost nadomestiti z obrtno svobodo. Načela k monopolu usmerjenih in vse bolj vase zaprtih cehov so bila v nasprotju z novimi gospodarskimi idejami in novim duhom časa, ki sta ga s seboj prinesla Marija Terezija in njen sin Jožef II. S cesarskim patentom (zakonom) o rokodelstvu leta 1732 je bil odpravljen star srednjeveški duh: ukinjena je bila avtonomija cehov in je nadzorstvo nad njimi prešlo v roke državnih organov. Novih cehov niso več dovoljevali, pravila obstoječih cehov pa so morala biti v skladu s tem zakonom. Država je podpisala obrtnike, ki niso bili člani cehov, in tiste dejavnosti, ki so lahko pripomogle k povečanju izvoza.

Cehovska prisila, mojstrske pravice in obrtne omejitve so bile najprej odpravljene v Franciji (z revolucijo leta 1789). V Prusiji (sedanji Nemčiji) se je to zgodilo s posebno odredbo leta 1810, na območju dela današnje Slovenije, ki je bilo tedaj pod francosko oblastjo, pa so bili cehi odpravljani v začetku 19. stoletja. Tako je ostalo tudi po odhodu Francozov, zato smo imeli na slovenskem ozemlju dvojno ureditev; na območju vzhodne Koroške, Kranjske in Primorske so ohranili francoski model patentov, drugod pa so imeli cehe. Vendar je ta dvojnost trajala le do konca leta 1859, ko je avstroogrška monarhija sprejela obrtni zakon (obrotni red), s katerim je uzakonila obrtno svobodo. Strokovne in poklicne naloge cehov so bile prenešene na mestne in deželne upravne oblasti.

Vendar pa popolna obrtna svoboda ni trajala dolgo, saj je bilo z novelo obrtnega zakona v letu 1883 za opravljanje tako imenovanih »rokodelskih obrti« treba izkazati ustrezno kvalifikacijo, kar je pomenilo ponovno uvedbo mojstrskega izpita. Ta pa je obsegal, v primerjavi z današnjim, le preverjanje praktičnega in strokovno-teoretičnega znanja, pa še to v bistveno manjšem obsegu kot danes.

Dokler niso cehi dokončno prenehali obstajati, so delovali kot bratovščine z različnimi humanitarnimi, verskimi ali družabnimi dejavnostmi. Pozitivne prvine nekdanjih cehov in bratovščin pa so povzele tudi nadaljnje oblike stanovskega združevanja obrtnikov vse do današnjih dni.